

Csepeli György

Egy kisebbségi példa Amerikából

- Hogyan lehet hátrányos az előny, avagy mibe kerül a társadalom jóléte -

Nyugati perspektívából szemlélve, a közép- és kelet-európai országok jelenlegi nehézségeit szokás úgy jellemezni, hogy ezek az országok képtelenek voltak kinőni történelmüket, bele vannak gabalyodva zavaros múltjuk megoldatlan konfliktusaiba, a szimbólumokat felcserélik a realitással, fantomokkal hadakoznak, s ez teszi őket reménytelenül elmaradottá és megsegíthetlenné. Közelebbről tekintve a nyugati társadalmakra azonban nyilvánvalóan kitűnik, hogy Nyugat és Kelet között nem feltétlenül ebben van a legnagyobb különbség.

A bevallatlan történelemtől sehol sem könnyű megszabadulni. Az egykor elkövetett igazságtalanságok, bárhol és bárki is követte el azokat, előbb vagy utóbb, de felszínre kerülnek, és eszmei muníciót szolgáltatnak a jelen igazságtalanságai által megsebzett társadalmi csoportok között dúló harcok részvevői számára.

A múlt év őszén megtartott választások az Egyesült Államok politikai életében földcsuszamlást okoztak. Az aktivista, társadalomjobbító szándékokkal teli végrehajtó hatalom a választásra vállalkozók többségének akaratából konzervatív többségű törvényhozó testülettel kell hogy együtt éljen. Ráadásul a konzervativizmus nemcsak országosan, hanem helyi szinteken is előretört, s keresztül-kasul átjárja a bírói fórumokat is.

A politikai és ideológiai fordulat magyarozói előszeretettel hivatkoznak arra, hogy a választói akarat formálói között azok a dühös fehér férfiak jutottak túlsúlyra, akiknek elégük lett a „kisebbségek diktatúrájából”, melynek következtében az elmúlt évtizedek alatt kiszorultak az egyetemek padjaiból, elvesztették jól fizető munkahelyeiket, megrendült az egyéni érdekek mindenhatóságába vetett hitük, mely kikezdte nemi identitásuk alapjait és nyakukra szabadította az erőszakot.

Az uralkodó konzervatív retorika bírálatának keresztüzébe került a hatvanas évek polgárjogi mozgalmának legnagyobb vívmánya, melynek jegyében az elmúlt évtizedek alatt állandósult és terjedt a kisebbségek érvényesülési esélyeit radikálisan javító erőteljes társadalmi beavatkozás. A fekete bőrű népesség gazdasági és kulturális helyzetének megjavítását célzó beavatkozások fokról fokra továbbterjedtek, és ma már érvényesülésük védelmét remélhetik a többi nem fehér kisebbség tagjai, a nők, a rokkantak, az időskorúak, valamint a homoszexuálisok is. Az Egyesült Államok társadalmában az elmúlt évtizedekben nagyszabású társadalmi kísérlet zajlott le, melynek keretében hatalmas és részben eredményes harc folyik hátrányos megkülönböztetések valamennyi válfajának minden fontos színterén történő felszámolása érdekében. Ezt a folyamatot akarják a konzervatívok felszámolni, arra hivatkozva, hogy a kisebbségeket sújtó igazságtalanságok jóvátétele igazságtalanságok tömegét szabadítja fel a többséghez tartozó egyénnel szemben, akiknek érvényesülését

súlyosan akadályozzák a kisebbségek számarányaihoz igazodó bejutási és felvételi kvóták, melyek egyes esetekben eltekintenek az egyéni teljesítmények magasra szabott mércéitől, valamint a kisebbségek érzékenységét védő jogi garanciák, melyek szükségképpen korlátozzák mások szabadságát.

Ez a történet nem 1995-ben kezdődött. A gyarmatosítás kezdete óta gyakorolt és az önálló államiság kivívását követően csak súlyosbodó fizikai és jogi erőszak a kontinens őslakosságát gettólétre juttatta, az „amerikai álmot” áldásaiból teljes mértékben kizárta. A legnagyobb számú kisebbség eleve óriási hátránnyal landolt Amerika földjén. A feketék millióit sújtó rabszolgalétnek a polgárháború már a múlt évszázadban véget vetett ugyan, de a társadalmi emancipáció elmaradt. A feketék saját testük birtokába jutottak, de minden más hiányában továbbra is korábbi tulajdonosaik szolgálatára kellett hogy fanyalodjanak. És mire megindulhattak Északra, addigra csak a korábbi hátrányaikat konzerváló társadalmi pozíciók vártak rájuk, melyekből önerőből csak kevesen tudtak kitörni. Martin Luther King alternatív amerikai álmának ez a szenvedéstörténet adta az erejét, s az amerikai fekete kisebbség jelenkori sérelmei mind a mai napig a megelőző sérelmek nyugvópontra nem jutó emlékeiből táplálkoznak.

Elég egy társasutazás annak a benyomásnak a kialakítására, hogy az amerikai feketék szenvedéstörténete nem ért véget. Az amerikai nagyvárosok központjai a testi és lelki lealacsonyodás tüneteit zavarba ejtő teljességgel mutató iszonyatos tablók, melyek főhőseinek zömét a feketék adják. A fekete férfiak 40 százaléka funkcionálisan analfabéta. Már csak emiatt sem meglepő, hogy a 15 és 44 év közötti fekete férfiak közül többen vannak börtönben és felügyelet alatt, mint a főiskolákon és egyetemeken. A munkanélküliség a feketék körében majdnem kétszer olyan gyakori, mint a fehérek között. A hivatalosan szegénynek minősülők egyharmada fekete, míg ez az arány a fehérek körében csak egy tized. A szegénység, a bűnözés, a kábítószeresítés, a csonka családi lét, mind megannyi változata a feketéket sújtó nyomorúságoknak.

Ugyanakkor látni való, hogy a feketék körében is megindult a középosztályosodás, s ez adja alapját annak, hogy az egyéni teljesítményt hangsúlyozó konzervatív meritokratikus gondolat hangadói között fekete bőrű tudósok, politikusok, jogászok és üzletemberek is vannak. Nekik sikerült, mondják, s miért ne sikerülhetne társaiknak is, ha szorgalmasan tanulnak, ellenállnak a szegénység kultúrája csábításainak, meghallják az egyéni érvényesülés belső hangját. A statisztikák szerint valóban javult a helyzet. Míg 1960-ban a fekete férfiak 2,8 százaléka és a fekete nők 3,3 százaléka volt felsőfokú végzettségű, addig 1993-ra ezek az arányok 11,9 százalékra és 12,4 százalékra módosultak.

A nők helyzete a munkaügyi hivatal adatai szerint 1980 óta különösképpen javult. Míg 1980-ban az összes vezetői, poszt 27 százalékát foglalta el nő, addig 1994-ben már e posztok 45 százalékát ők töltötték be. S míg 1980-ban az orvosok 13 százaléka és az ügyvédek 14 százaléka volt csak nő, addig tizennégy év alatt ezek az arányok 23 százalékra és 31 százalékra emelkedtek.

A felsőfokú végzettséget az érvényesülés eszközeként tekintve, a fehér férfiak érvényesülési esélyei a fehér nők és a fekete kisebbség tagjai körében tapasztalt esélynövekedéshez képest valóban romlottak. A „romlás” azonban a felsőfokú végzettségű férfiak abszolút számának

rohamos bővülése és a relatív előny megtartása mellett ment végbe. Korántsem mondható tehát, hogy a kisebbségi esélyegyenlőtlenségnek véget vetni szándékozó aktív beavatkozási politika veszélybe sodorta volna a fehér férfiak aspirációinak megvalósulását.

A közvélemény-kutatások jelzik, hogy a konzervatívok jól mérték föl a lehetséges ideológiai támadás irányát. Egyre szűkül azok tábora, akik helyeslik a kisebbségi esélyek aktív társadalompolitikai beavatkozások útján történő növelését. Az amerikai társadalom egészét reprezentáló minta 75 százaléka 1991-ben még helyeselte azokat a törvényeket, amelyek a nők és a kisebbségek számára előnyöket biztosítottak a munkavállalásban és az egyetemi felvételeken, feltéve a mereven megszabott kvóták mellőzését. Ha a nők említése kimaradt a kérdésből, a helyeslők aránya 57 százalékra esett. A feketék előnybe hozását a fehérek 72 százaléka ellenezte, s maguk a feketék is csak 48 százalékos arányban helyeselték ezt a gyakorlatot. A legújabb közvélemény-kutatások szerint a megkérdezettek 43 százaléka helyesli a nők előnybe hozását, míg a feketék esetében a helyeslők aránya csak 33 százalékos.

A diszkriminatív múltból a jelenbe törő ideológiai árnyak életre kelése mögött azonban nem szabad csupán azt a kísérletet látni, hogy életre galvanizálják az amerikai álom megcsappant vonzerejét. Az önmagából csodák felszikkasztására képes egyén képének felmutatása aligha tudja feledtetni az amerikaiakkal, hogy az elmúlt évtizedekben a társadalmi előnyök és hátrányok történelmileg páratlan mérvű átcsoportosítása ment végbe. Megrendült az amerikai álom korábban oly szilárd társadalmi bázisa, az individualizmus pszichológiai váltójának igazi fedezete, a középosztály. Az amerikai gazdaság javai egyre nagyobb arányban koncentrálnak egy kisebbség kezében, mely pszichológiailag hiteles, de társadalmilag hamis magyarázati séma segítségével kívánja elhitetni a süllyedő középosztállyal, hogy a kisebbségek nullaösszegű játszmában állnak a többséggel. Ha ez így lenne, akkor valóban úgy állna a helyzet, hogy az egyik nyeresége a másik vesztesége, és megfordítva.

Félő azonban, hogy a játszma nem nullaösszegű, csak éppen a dinamizmus haszonélvezőinek köre szűkült le drasztikusan. Ők abban érdekeltek, hogy a kirekedteket egymás ellen fordítsák. A keletkező ideológia és pszichológiai igazság, hogy az a logika, mely a maga hasznát a másik kárában látja, illetve a másik hasznát a maga káraként könyveli el, csakis szellemi és fizikai erőszakot eredményezhet. A nemrég lezajlott tragikus oklahomai robbantást érdemes ebben a kontextusban megvizsgálni.

Ha a társadalmi javakon osztozkodók - legyenek azok osztályok, felekezetek, etnikumok, nemzedékek, világnézeti csoportosulások - egymás ellenében igyekeznek előnyöket szerezni, illetve korábban szerzett előnyeiket megtartani, miközben ellenlábasaik úgy érzik, hogy történelmi eredetű igazságtalanságaik nemhogy enyhülnének, hanem súlyosbodnak, akkor jól ismert színtérre jutottunk el, melynek tanulságait szívesen felkínálhatjuk mindazoknak, akik bennünket akarnak igazságosságra, jogtudatra, demokratikus politikai akaratképzésre tanítani.